TWEE POPULAIRE DWALINGEN

VERBETERD DOOR

DR. C. SNOUCK HURGRONJE.

Het is bedroevend te zien, hoe onder de weinige voorstellingen, die het groote publiek zich maakt omtrent den Islām en zijne geschiedenis, de meeste plaats door dwalingen wordt ingenomen. Sommige van deze zijn zelfs zóó populair geworden, dat ook vakgeleerden zich er door laten verschalken; dezen maakten zich die verkeerde begrippen in hunne jeugd eigen en vergaten later ze opzettelijk te toetsen. Op een paar van deze onjuiste voorstellingen die zich in nagenoeg algemeene verbreiding verheugen en welker verbetering toch zoo voor de hand ligt, wensch ik de aandacht van den lezer te vestigen en iets bij te dragen tot hare vervanging door waarheid.

I.

DE HIDJRA.

Ieder die niet geheel van onderwijs in de algemeene geschiedenis verstoken bleef, weet dat de Mohammedanen hunne jaartelling aanvangen bij de Hidjra en meent te weten, dat dit woord de *Vlucht* van Mohammed uit zijne geboortestad Mekka naar Medina aanduidt. Inderdaad geven niet slechts de schoolboeken, maar nagenoeg alle werken, die zich speciaal met de geschiedenis van den Islām bezig houden, deze vertaling van het woord Hidjra. Toch is die vertaling onjuist; nooit en nergens beteekent dit woord iets, dat op *vluchten* gelijkijkt; zooals ieder orientalist uit de woordenboeken der oude Arabische taalgeleerden met een oogopslag zien kan. Het zou zelfs uit een zuiver historisch oogpunt eenige bevreemding wekken, wanneer Mohammeds vertrek uit Mekka naar Medina door hem of door zijne tijdgenooten met den naam: *Vlucht* ware aangeduid. Immers het

critisch onderzoek der bronnen leert, dat de verhalen, die deze benaming eenigszins zouden rechtvaardigen, voor een goed deel legenden zijn; de booze plannen, door de heidensche Mekkanen tegen den profeet, soms met persoonlijke medewerking van Satan gesmeed, zoowel als de wonderen, die deze duivelsche ondernemingen verijdelden, dienen in lateren tijd om den godsgezant met dien stralenkrans te omgeven, waarop hijzelf nooit aanspraak heeft gemaakt. Voorzeker de Mekkanen hebben in de latere periode van Mohammeds dertienjarige werkzaamheid in hun midden, het hunne gedaan om de godsdienstige beweging te onderdrukken. Niets was hun wel is waar vreemder dan dweepzucht of onverdraagzaamheid en, had Mohammed zich er toe willen bepalen, met gelijkgezinden in hun midden zijnen God te dienen, men zou hem stil hebben laten begaan. De missie, die hij overtuigd was te moeten vervullen, bracht echter een onophoudelijk dringen tot bekeering mede; zoo waar hij door Allah gezonden was, *moest* hij dag op dag zijnen stamgenooten de onontkoombaarheid des Oordeels, de ijdelheid van al het aardsche, de onvergeeflijke lichtzinnigheid van hun gedrag onder het oog brengen. Op deze wijze was nu een duurzame vrede onmogelijk. De Mekkanen, hoe ongeloovig ook, moesten zich toch allengs beleedigd gevoelen door de telkens voor aller ooren herhaalde godspraken, waarin hun lot in de andere wereld als afgrijselijk, hunne rol als belachelijk werd voorgesteld, waarin zij werden bespot, bedreigd en gescholden; natuurlijk zagen zij hunnen beleediger in Mohammed zelf, niet in den Zender, in Wiens naam hij het woord voerde. Hunne ergernis uitte zich vooral in spot, soms in bedreigingen, eene enkele maal ook in feitelijke beleedigingen. Steeds bleek de groote meerderheid gezind tot verzoening zoodra Mohammed hen maar met rust wilde laten; doch deze voorwaarde kon Mohammed nimmer vervullen, zij stond immers met de verloochening zijner goddelijke roeping gelijk. De smadelijke bejegening, hem en den zijnen door de Mekkanen aangedaan, deed zich aan hem als ruwe godslastering voor en werd als zoodanig met steeds verscherpte bedreigingen en uitingen van Allahs toorn beantwoord. Mohammeds volharding in het geloof aan de zegepraal zijner zaak won hem eenige eminente aanhangers. Dezen geraakten hierdoor in strijd met hunne bloedverwanten, daar zij zich immers aansloten bij den dweeper, die de aan Allah ongehoorzamen vervloekte. Aldus bracht Mohammeds prediking twist te weeg tuschen zoons van éenen vader, verscheuring dier banden, die den toenmaligen Arabieren de heiligste van alle waren. Zóó afschuwelijk

en tegennatuurlijk scheen velen hunner deze werking van het nieuwe geloof, dat zij haar alleen uit tooverij meenden te kunnen verklaren. Men overlegde meermalen, hoe men den profeet onschadelijk zou kunnen maken voor de maatschappelijke orde. Dit was echter niet gemakkelijk. Men kon Mohammed bezwaarlijk uit het gebied van Mekka verjagen, daar elke ramp die hem daarna zou treffen als onuitwisschbare schande op zijnen stam zou blijven kleven. Bovendien stond aan elken afdoenden jegens Mohammed vijandigen maatregel de heiligheid dierzelfde betrekkingen van bloedverwantschap in den weg, welker geringschatting men den profeet als heiligschennis verweet. Ieder Mekkaan zou er schande van gesproken hebben, als Mohammeds verwanten (om het even of zij zijne leer aanhingen of niet) hem niet verdedigd hadden; en niemand wilde de eerste zijn om het vuur van den strijd tusschen de verschillende familiën van den Qoraisjietenstam te ontsteken. Zoo werd dan Mohammeds toestand te Mekka wel verre van aangenaam, maar niet gevaarlijk; geene aanleiding was er voor hem om te *vluchten*, daar hij wist dat bijna al zijne voorgangers onder de profeten hetzelfde leed te verduren gehad en verandering of redding alleen van Allahs tusschenkomst verwacht hadden. Zoolang Mohammeds leven niet onmiddellijk gevaar liep, mocht door hem niet aan *vluchten* gedacht worden. Het is nu onbewijsbaar, dat zulk gevaar ooit voor hem bestaan heeft, maar is dit ook al het geval geweest, dan moet het eerder als gevolg dan als oorzaak van Mohammeds voornemen tot verhuizing worden beschouwd.

Aanvankelijk had Mohammed zich zijne zending steeds gedacht als beperkt tot zijn eigen volk, gelijk ook zijne voorgangers Allahs boodschappen en wetten elk aan zijn volk hadden overgebracht. Dit „volk” van Mohammed bestond uit het stamverbond, dat in Mekka zijn centrum had, *niet* uit alle Arabieren, veel minder nog omvatte het andere rassen. De vroegere godsgezanten hadden, evenals de profeet van Mekka weinig gehoor gevonden bij hunne stamgenooten; ook hunne gehoorzamen vormden schamele troepjes. Telkens wanneer het geduld van den Zender was uitgeput door de weerbarstigheid Zijner schepselen, openbaarde Hij Zijne macht en de waarheid der boodschap Zijner gezanten door een of ander vreeselijk teeken, waardoor de ongeloofigen te schande gemaakt, meestal gedood werden, terwijl de gezanten met hunne geloovige volgelingen door een wonder ontkwamen. Lang heeft Mohammed gehoopt, ja verwacht, dat het ook te Mekka aldus zou gaan. Zonder ooit te beweren in de geheimen Gods betreffende de toekomst ingewijd te zijn, achtte hij zich vol-

komen gerechtigd den Mekkanen een vreeselijk gericht Gods als het zekere gevolg van hunnen spot met zijne godspraken te voorstellen. Jaren van vergeefsche inspanning deden eindelijk bij den profeet twijfel ontstaan — niet aan de waarheid zijner zending noch aan de straffe Gods, die den ongeloovigen te wachten stond, maar — aan het nut der voortzetting zijner prediking voor doove ooren. De groote massa der Qoraisjieten bleek voor de bedreigingen, namens Allah hun voorgehouden, even ongevoelig als voor Zijne beloften. Toch bleef de straf nog uit en geen mensch kon weten of wellicht Allah Zijn oordeel over de Mekkanen eerst op den dag der algemeene opstanding voltrekken zou. Mocht hunne straf korter of langer uitgesteld worden, zooveel was zeker dat niemand hunner kon voorwenden, de boodschap Gods niet te hebben vernomen. Was dan wellicht Mohammeds taak in zijne vaderstad afgeloopen? Er waren in de gewijde geschiedenis, zooals Mohammed die kende, wel voorbeelden te vinden, die aanleiding konden geven tot een bevestigend antwoord op deze vraag. Ook Mozes had immers, na lang vergeefs in Egypte te hebben gepredikt, dit land des ongeloofs met zijne getrouwe „partij” verlaten en zijne profetische werkzaamheid naar een ander terrein verplaatst. Ook Abraham en Loth hadden de goddelijke boodschap overgebracht en daarna zich van hun „volk” afgescheiden. Wellicht (wie kon het weten?) hield juist de aanwezigheid van den Godsgezant te midden der ongeloovigen de voltrekking der straf tegen en behoefde deze slechts met de zijnen te vertrekken om het aardsche oordeel te verhaasten. Hoe dit ook mocht zijn, het bleek wel dat de bekeering dezer verharden van hart door Mohammeds woord niet in Allahs plan lag. De profeet kon er echter geen oogenblik aan denken, op eigen gezag zijne schreden naar elders te richten, en zijne vaderstad zonder meer aan Allahs toorn over te laten; hiertoe was een uitdrukkelijk bevel van den Zender noodig. Weldra gewerd hem dit in tal van godspraken¹, welker inhoud hierop neerkomt: Meen niet, Mohammed, dat uwe prediking den goddeloozen baten kan, wier ooren Allah voor de waarheid heeft verstopt. Denk niet, dat hunne bekeering ook van hun eigen wil of onwil afhangt, als zouden zij tegen God iets vermogen. Wilde Allah hen door uwe prediking leiden, voorzeker dan had hij dit nu reeds gedaan. *Wend u dus van die ongehoorzamen af* en laat hen eens zien wat er van komen zal. Allah kent Zijnen tijd!

¹ Zie vooral Qor. VI: 106 vv., XXXVII: 168 vv., XLIII: 88 vv.

Zoo liet dan de profeet zijn eigen „volk” varen in afwachting van Allahs oordeel over hen, en stond zijn voornemen vast om, gelijk vroeger Abraham en Mozes, voor zich en zijne uitverkorenen een nieuw tehuis te zoeken, tevens een nieuw veld voor zijne profetische werkzaamheid. Op de Bedawienen, die te Mekka ter markt kwamen, maakte de prediking van Allahs woord al even weinig indruk als op de Mekkanen zelve; te Tāïf, 3 à 4 dagreizen ten Oosten van Mekka, werd de profeet smadelijk bejegend en als teruggejaagd. Na aldus ook buiten zijn oorspronkelijken kring meer dan eens teleurgesteld zijn, wordt Mohammed eindelijk verblijd door de goede ontvangst, welke zijne prediking bij sommige Medinenzers vond, die naar Mekka ter jaarmarkt kwamen. Weldra begreep hij dat bij hen hetgeen hij zocht te vinden was. Er was echter nog veel voor te bereiden voordat de gemeente der vromen de reis derwaarts kon aanvaarden. Een paar jaren gingen wel voorbij voordat het terrein daarginds geheel voor hare ontvangst was voorbereid. De Hidjra werd dus door Mohammed, wegens zijne met den tijd veranderde opvatting zijner zending, lang te voren zorgvuldig beraamd. Dit alles bleef den Mekkanen niet verborgen; zij zagen het langzaam maar zeker aankomen, dat de scheurmaker, die door zijne tooverij reeds twist tusschen familieleden en stamgenooten bewerkt had, met een aantal der hunnen, die waanzinnig geworden waren als hij, de eenheid van den stam verbreken, de heilige grondslagen der Mekkaansche maatschappij vernielen zoude. Wel konden de conservatieve Mekkanen de gevolgen, die deze daad voor hen na zich slepen zoude, nog bij lange na niet in haren vollen omvang voorzien, maar dat er allerlei onheil uit voortvloeien moest, stond vast; ook was eene uittreding als de hier bedoelde in hunne oogen op zich zelve misdadig in de hoogste mate. Geen wonder, dat hunne verbittering tegen den dweeper toenam en dat zij thans meer dan te voren zonnen op middelen om zijne plannen te vrijdelen. Of zij werkelijk ten slotte te rade geworden zijn om Mohammed te dooden, is uit de legenden omtrent de Hidjra moeielijk met zekerheid op te maken. Zeker heeft ieder hunner het zijne gedaan om diegenen, over wie hij eenig gezag of op wie hij ook maar eenigen invloed had, door overreding of dwang van de emigratie terug te houden. Deze moest dus, vooral in den laatsten tijd toen aan den ernst van het voornemen tot de Hidjra niet meer te twijfelen viel, zoo geheim mogelijk plaats hebben en geleek *daardoor*, dus door bijkomende omstandigheden somtijds op eene *vlucht*, hoewel zij noch in den Qorān noch in de overlevering als eene vlucht wordt aangeduid of beschreven.

Wat beteekent dan eigenlijk het woord Hidjra? De Arabische lexicografen zijn hieromtrent eenstemmig en ondubbelzinnig. De wortel *hdjr* beteekent: *afsnijden, verlaten, zich afwenden van personen of zaken, zich afscheiden*. Als iemand een ander, met wien hij ongenoegen heeft gehad, als 't ware *dood verklaart, laat loopen* zonder hem te willen toespreken; als de man gedurende de vasten den omgang met het schoone geslacht *laat varen*, dan wordt zijne handeling door afleidingen van *hdjr* (den I^{en} verbaalvorm) aangeduid. In den Qorān beveelt Allah Mohammed alle onreinheid *van zich af te doen* (LXXIV: 5); zegt Abrahams ongeloofige vader tot Abraham: ga weg van mij, *verlaat mij* (XIX: 27 vv.); raadt Allah Zijnen gezant op zekeren tijd, waarin een *modus vivendi* met de ongeloofigen nog niet uitgesloten was: *laat hen varen, wend u van hen af* op zachte wijze (d. i. zonder ruwheid, scheldwoorden enz.) (LXXIII: 10); staat Allah den geloovigen toe als hunne vrouwen hun ongehoorzaam zijn, deze te bestraffen door zich tijdelijk *van haar af te scheiden* d. i. de slaapstede niet met haar te deelen (IV: 38); al deze handelingen duidt het heilige boek met het werkwoord *hdjr* (I^{en} vorm) aan; als naamwoord ter aanduiding dezer handeling wordt *hadjr* of *hidjra* gebruikt. Het woord *hidjra* komt toevallig in het geheel niet in den Qorān voor. In de overlevering des te meer; zoo heet het in eene traditie, die de geloovigen tot broederlijken omgang met elkander aanspoort en hun als het ware verbiedt elkander wegens voorgekomen verschil langen tijd *dood te verklaren*: „Geene *hidjra* (dure) langer dan drie dagen” d. i. geen moslim weigere langer dan drie dagen zijnen broeder toe te spreken, hoe groot ook de oneenigheid tusschen hen zij.

Het woord *hidjra* dient echter ook als naamwoord bij den III^{den} vorm van het werkwoord (*hādjarah*) en deze III^{de} vorm beteekent, gelijk de Arabische lexicografen leeren: het emigreeren, vooral van eenen Bedawien, die in eene stad gaat wonen, maar ook van ieder ander, die zich onder een ander „volk” of eenen anderen stam gaat vestigen. Ook deze vorm heeft eigenlijk den zin van verlaten, opgeven, waarbij dan het volk, waaronder men eerst leefde of de toestand waarin men eerst verkeerde, als object wordt gedacht.)¹ Zoo

¹ Men zie de lexicografen en ook de Qorāncommentaren bijv. op Qorān III: 194, VIII: 73. Baidhāwī geeft als object van *hādjarah*: *اوطانهم* d. i. hunne woonplaatsen, of *الشرك او اوطانهم وعشائيرهم للدين* d. i. de veelgoderij of hunne woonplaatsen en stammen ter wille van den godsdienst (verlaten.)

zeide dan ook volgens den Qorān (XXIX: 25) Loth, toen hij Abrahams prediking had gehoord: „Ik (wil) mohādjir (zijn) naar mijnen Heer” d. i. mijne familie, volk en land om Zijnentwil verlaten. Laatstgenoemde speciale beteekenis heeft nu het werkwoord hādjarah met de daarvan afgeleide vormen in alle andere Qorānverzen, waarin het voorkomt: zijne ongeloovige omgeving verlaten om zich bij de geloovigen, bij de gemeente van Mohammed aan te sluiten. Wie dit doet, heet mohādjir, een woord dat gewoonlijk geheel onjuist door „medevluchteling” wordt vertaald. De handeling zelve heet hidjra, een woord, dat gelijk reeds werd opgemerkt, toevallig nergens in den Qorān voorkomt.¹ De Hidjra doen, dat beteekende dus voor Mohammed en zijne getrouwen: breken met al wat hun in het verleden dierbaar was geweest, hunne bloedverwanten en eigendommen, hunne vaderstad voor goed vaarwel zeggen om eene gevaarvolle, onzekere toekomst te gemoet te gaan; voor het land, dat Allah haar wees, verliet de kleine gemeente haar land, hare maagschap en haars vaders huis², hiermede een krachtig bewijs gevende van de oprechtheid van haar geloof. Geen wonder, dat de Qorān overvloedig is in loftuitingen voor de mohādijrs, hun de heerlijkste toekomst na dit leven belooft en hen op aarde aan de bescherming en hulp aller geloovigen aanbeveelt.³ Naast de Anṣār d. i. de Helpers, de Medinenzers, die hunnen broederen uit Mekka gastvrijheid en hulp verleend hadden, stonden de Mohādijrs, zij die hunne familie en bezitting om Gods wil verlaten hadden, bovenaan in de rij der geloovigen.

Het duurde niet lang of de kleine gemeente nam toe in omvang en kracht en de uit Mekka verhuisde geloovigen, die in ongunstiger tijden vrijwillig van het recht om in hunne vaderstad te verkeer en van een goed deel hunner bezittingen afstand gedaan hadden, begonnen in te zien dat deze hunne opoffering slechts tijdelijk behoefde te zijn. Allah zelf gaf hun, die door de ongeloovigen thans uit hunne vaderstad geweerd en van hunne eigendommen afgesloten werden, weldra verlof tot „zelfverdediging.” Zoo begon de oorlog van Medina tegen Mekka, eerst defensief, daarna offensief, eerst wat

¹ Men zie b. v. het beroemde Arabische woordenboek: Tādj el-‘Aroes s. v. hājir:..... „zoo heeten de mohādijrs mohādijrs omdat zij hun gebied „en hunne woningen, waarin zij opgegroeid waren, om Allahs wil verlaten en zich „begeven hebben naar een gebied, waar zij noch familie noch bezittingen hadden, „toen zij emigreerden (hādjarah) naar Medina..... en het naamwoord voor „deze handeling is hidjra.”

² Vergelijk Genesis XII: 1.

³ Qor. II: 215, III: 194, VIII: 73 vv., XXXIII: 6 enz.

Medina betreft tot de mohādijrs beperkt, daarna de medewerking eischend van alle geloovigen. Men weet hoe deze aanvankelijk schijnbaar onbeduidende oorlog, in den loop van 8 jaren geheel Arabië in twee vijandige legers verdeelde en in 630 leidde tot de verovering van Mekka door den profeet. In tal van openbaringen, gedurende dit achtjarige tijdvak uitgevaardigd, vinden wij niet alleen den lof der mohādijrs in sterke bewoordingen verkondigd, maar de Hidjra gepredikt als een *plicht* der geloovigen, het nalaten daarvan met straf bedreigd. ¹ Herhaaldelijk vinden wij de volgende praedicaten bijeengesteld: zij, die gelooven, die hidjra doen, die aan den heiligen krijg met hun lichaam of hun eigendom deelnemen; ja meermalen worden tegenover de mohādijrs d. i. de naar Medina geëmigreerden kortweg: de *huichelaars* gesteld ², zoodat het nalaten der Hidjra een teeken van onoprechtheid des geloofs wordt.

Het kwam in deze dagen van strijd steeds meer op bondgenooten aan. Bij het toenemen van Mohammeds politieke macht begrepen vele Bedawienestammen dat het hun belang was, deze opgaande zon te huldigen. Dikwijls was hunne onderwerping aan Allah en Zijnen gezant niet veel meer dan eene proefneming of een maatregel van voorzichtigheid; bijna altijd zochten zij de vervulling der plichten, die het nieuwe geloof hun oplegde, tot het minimum te beperken. Zoolang Mekka nog niet veroverd was, eischte Mohammed in de eerste plaats van de bekeerde Bedawien, dat zij de geloovige heerscharen te Medina zouden komen versterken. Hun ijver was echter vooralsnog flauw; dezelfde stammen, die later, toen de macht van den Islām gebleken was, zonder eenigen dwang hunne woonplaatsen verlieten om de halve wereld te veroveren, aarzelden juist thans, nu het op hunne hulp aankwam; de uitslag scheen hun niet zeker genoeg en daarom traden zij slechts noode openlijk vijandig tegen Mekka op. Onophoudelijk moest Allah hun onder het oog brengen, dat alleen zij, die hunne woonplaatsen verlieten om strijd te komen voeren, in waarheid geloovigen heeten mochten (Qor. VIII: 75 *أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا*), dat zij die beweerden bekeerd te zijn, maar tehuis bleven zitten, de verdenking van huichelarij niet konden ontgaan, i. é. w. dat voor hen, die niet te Medina woonden terwijl zij tot vechten in staat waren, de Hidjra een godsdienstige hoofdplicht was. Toen in 630 Mekka was veroverd en de tegenstan-

¹ Qor. VIII: 73 vv., IX: 20; IV: 98 vv.

² Qor. IV: 91, IX: 101 vv.

ders van gisteren medestrijders waren geworden, werd elke aansporing tot deelneming aan het oorlogvoeren overbodig. Thans, nu er bijna zeker voordeel van te verwachten viel, wilden allen even gaarne zich aansluiten bij de benden, die eerst het nog niet onderworpen gedeelte van het Arabische schiereiland, straks Perzië en de Oostersche provinciën van het Byzantijnsche rijk zouden veroveren. In systematischen vorm drukken de moslimsche geleerden dit aldus uit: de Hidjra was (behoudens uitzonderingen) plicht aller geloovigen van het oogenblik, toen de profeet zelf emigreerde tot de verovering van Mekka; daarna werd die verplichting opgeheven. Men ziet, hoe ook in dit technische gebruik van Hidjra het denkbeeld van *vluchten* geheel is uitgesloten. Zoo is het gebleven: wanneer later de fanatieke Charidjieten tegen de wereldsche Omajjadenvorsten opstaan en in Irāq versterkte plaatsen inrichten tot uitgangspunten hunner plundertochten, dan noemen zij die vestingen: plaatsen van Hidjra (dār al-hidjra) d. i. plaatsen, waarheen elk waar geloovige (immers elk, die met hen de Omajjaden en hunnen aanhang als ongeloovigen verfoeit) moet verhuizen, om deel te nemen aan den strijd¹. En wanneer men in onzen tijd eenen rechtzinnigen Moslim eerlijk afvraagt, wat eigenlijk de plicht is van die geloovigen, wier land aan ongeloovige mogendheden onderworpen en buiten staat is, die te verjagen, dan luidt zijn antwoord: in dat geval is men eigenlijk verplicht tot hidjra d. i. het verlaten van zijn land om zich aan te sluiten bij de geloovigen in zulk eene streek, waar verzet en strijd tegen de kāfirs georganiseerd kan worden. De meesten verontschuldigen zich echter wegens het verzuim van dit voorschrift door de opmerking, dat in onzen tijd zulk eene Dār al-hidjra nergens gevonden wordt daar immers Europa zelfs in de hoofdsteden van den Islām oppermachtig is.

Zoo is dan Hidjra nooit eene vlucht; de Hidjra bij uitnemendheid, die van Mohammed, was de verhuizing naar Medina, gepaard met de vernietiging der eenheid van den Qoraisjietenstam en de verbreking van de naar oud-Arabische beschouwing boven alles heilige banden des bloeds. Deze verplaatsing van Mohammeds profetischen werkkring geschiedde niet dan na zorgvuldig overleg en langzame voorbereiding — niet om den godsgezant of zijne volgelingen buiten gevaar te stellen, maar om de zaden des geloofs te kunnen uitstrooien in eenen vruchtbaren akker en Mekka over te laten aan Allahs rechtvaardigen toorn. De eindelijke zegepraal van den Islām, die

¹ Vergelijk ook Dr. R. E. Brünnow, die Charidschiten, Leiden 1884, S. 28.

aan vele ongeloovige Mekkanen het leven kostte en de overigen tot bekeering dwong, was in de oogen van Mohammed de vervulling van Allahs strafbedreiging tegen zijne geboortestad. Waren andere ongehoorzame steden, welker profeten na vruchteloze prediking de Hidjra ondernomen hadden, door vuur of stormwind vernield, hier hadden de wapenen der geloovigen, gesteund door Allahs engelen, Allah tot geeselsroeden gediend. Het geloof zag ook hierin een wonder.

II.

DE SLUIER DER VROUWEN.

De „harem“ en al wat daarmêe samenhangt is steeds voor het lezende publiek in Europa een voorwerp, zoo al niet van belangstelling, dan toch van nieuwsgierigheid. De voorstellingen, die bijna ieder beschaafd Europeaan zich uit de lectuur van populaire reisbeschrijvingen en romans omtrent het Mohammedaansche huwelijksleven vormt, zijn meerendeels onjuist. Sommige dier legenden zijn zóó algemeen verbreid, dat zij zelfs de resultaten der studie van orientalistenvervalschen; geleerden van naam, wien deze dwaalbegrippen van de school af in het hoofd zijn blijven zitten, worden hierdoor soms van den waren weg afgeleid zelfs bij de vertaling of verklaring van Qorānplaatsen, bij de bespreking van den invloed des Islāms op de maatschappij en het huisgezin. Zoo lezen wij in nagenoeg alle populaire en wetenschappelijke werken, dat de Islām den vrouwen ten strengste beveelt, haar gelaat voor vreemde mannen te sluieren. Men weet wel, dat hiervan in vele moslimsche landen min of meer wordt afgeweken. Men behoeft niet naar den Oost-Indischen Archipel te gaan om deze zoogenaamde wet als doode letter behandeld te zien: in Syrië gaan de Bedawienen-meisjes gewoonlijk ongesluierd en vertoonen ook de steedsche vrouwen bij voorbeeld op de markt van Damascus somtijds haar gezicht¹; bij de Kirghiezen begint de gedeeltelijke sluiering der vrouwen eerst na het huwelijk²; in Arabië is bij vele Bedawienenstammen het gesluierd zijn der vrouwen uitzondering; in Egypte kan men de vrouwen der fellāhs zeer vaak ongesluierd zien en dient zelfs in de steden de sluier der vrouwen

¹ Wetzstein in de Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft, XI: 497, 510.

² H. Moser, A travers l'Asie Centrale, Paris 1886, p. 18.

dikwijls meer als werktuig der coquetterie dan om het natuurlijk schoon te bedekken. Al deze en dergelijke verschijnselen beschouwt men in Europa gewoonlijk als ergerlijke overtredingen der moslimsche wet; het zou inderdaad niet het eenige geval zijn, waarin bij vele Moslims natuur of gewoonte boven de leer gaan. Er zijn echter andere verschijnselen, die de meeste Europeesche schrijvers hebben voorbijgezien en die toch wel opzettelijke verklaring vereischen, zoolang men uitgaat van de onderstelling, dat de Wet de moslimsche vrouw verplicht in tegenwoordigheid van vreemde mannen haar gelaat te bedekken. Slaat men het eerste het beste handboek van de plichtenleer (den Fiqh) op dan vindt men daar in het hoofdstuk „Van de godsdienstoefening (çalât)” o. a. de voorwaarden vermeld, die vervuld moeten zijn om eene çalât, die overigens aan de vereischten beantwoordt, geldig te maken. De voornaamste voorwaarden zijn: dat men bij het uitspreken der aangegeven formules en bij het verrichten der voorgeschreven lichaamsbewegingen het gelaat naar de Qibla richtte en dat de *schaamte* der geloovigen *bedekt* zij. De *schaamte* wordt nader omschreven als te omvatten 1° voor mannen en slavinnen al wat tusschen knieën en navel ligt; 2° voor vrouwen het geheele lichaam *behalve het gelaat en de handen*. In vele moslimsche landen brengt thans de gewoonte mede dat de vrouwen niet of alleen bij enkele feesten in de moskee komen. De ontwikkelde geloovigen weten zeer goed, dat de Wet den vrouwen het moskeebezoek aanbeveelt, en dat zij in Mohammeds tijd geregeld aan de godsdienstoefening plachten deel te nemen; zij beweren dan, dat het latere gebruik verklaard moet worden uit de steeds toegenomen zedeloosheid van het schoone geslacht. De vrouwen zouden in de bedehuizen slechts de aandacht der mannen van het hoogere afleiden; daarom, zoo beweert men, zijn wij thans gewoon onzen vrouwen niet dan bij uitzondering het gaan naar de moskeeën toe te staan. Dit gebruik bestaat echter lang niet overal; in Mekka bijv. had en heeft geene der vijf dagelijksche godsdienstoefeningen plaats zonder deelneming van een vrij groot aantal vrouwen. Deze nemen daar gelijk het behoort, eene afzonderlijke, hoewel tot nog toe ¹ niet afgesloten plaats in. Niet slechts

¹ Het ontbreken van zulk eene afsluiting gaf gedurende mijn verblijf te Mekka dikwijls aanleiding tot stoornis, daar onwetende vrouwen wel op andere dan de voor haar bestemde plaatsen gingen zitten; meermalen moest Othmān Pasja, de goeverneur van den Hidjāz, als hij de moskee binnentrad, den agha's van het Heiligdom (zwarte aan de moskee verbonden eunuchen) bevelen, het schoone geslacht binnen de „betamelijke perken” terug te drijven vóórdat de godsdienst-

gedurende de godsdienstoefening maar zelfs geruimen tijd daarvoor en daarna zag ik vele dier vrouwen met ontsluierd gelaat zitten. Hare „schaamte“, gelijk de Wet die omschrijft, was daarentegen bedekt; met name behoort hiertoe ook het hoofdhaar, dat de meeste moslimsche vrouwen onder eenen doek plegen saâm te binden. Laten zij een gedeelte van het haar van onder den doek te voorschijn komen (hetwelk niet zelden gebeurt) dan wordt haar dit door de vromen als ergerlijke coquetterie verweten. Zou het nu niet hoogst zonderling zijn, dat de profeet, wanneer hij den vrouwen bevolen had in tegenwoordigheid van vreemde mannen steeds haar gelaat te sluieren, haar van die verplichting zou hebben ontslagen juist bij die gelegenheden, waarbij altijd mannen en vrouwen van allerlei slag in getale samenkomen?

Er is nog meer. Bij de godsdienstoefening, bijzondere of openbare, is de ontblooting van het gelaat der vrouwen toegestaan en, gelijk wij zagen gebruikelijk; de sluiering wordt echter niet verboden. Bij eene andere gelegenheid is dit laatste wèl het geval. Men sla alweder het eerste het beste handboek van den Fiqh op en leze het hoofdstuk „Van de Bedevaart (ḥaddj).“ Wie den ḥaddj onderneemt is, van het oogenblik dat hij zijn voornemen op de door de Wet aangegeven wijze geformuleerd, of, gelijk het heet, den ihrām aangenomen heeft, aan zekere bijzondere bepalingen betreffende de kleding onderworpen, die voor hem gelden, totdat hij de voornaamste plechtigheden van den ḥaddj verricht heeft. Zoo mag, gelijk men weet, de mannelijke ḥaddji in den ihrāmtoestand zijn hoofd niet bedekken. Voor de vrouw gelden bijzondere voorschriften en wel o. a. dit, dat zij *haar gelaat en hare handen niet bedekken mag*, dus juist die deelen van het lichaam, die wij in het hoofdstuk „Van de Godsdienstoefening“ als niet tot de vrouwelijke „schaamte“ behorende leeren kennen. Het onderscheid is dus, dat hier de bedekking van *meer* dan de schaamte *verboden* is. Bij geene gelegenheid komt de vrouw haars ondanks zoo dikwijls in de nabijheid van en in aanraking met vreemde mannen als juist bij den ḥaddj. Op reis en

oefening aanving. Thans is, naar de Heer P. N. van der Chijs mij mededeelt, de Pasja voornemens, een gedeelte der moskee, tusschen de „Poort van Ali“ en de „Afscheidspoort“ met houten rasterwerk voor de vrouwen te laten afsluiten. Othmān Pasja volgt dan het voorbeeld van den stadhouder, die in het jaar 256 der Hidjra de heilige stad voor den Abbasieden-chalief al-Mohtadi bestuurde; deze liet namelijk eene ruimte voor de vrouwen afzetten door middel van touwen, die de zuilen der galerijen met elkaar verbonden. Zie „Chroniken der stadt Mekka“ ed. Wüstenfeld, II: 197.

in de reeks van groote vergaderingen in de open lucht, die de voor- naamste bestanddeelen der bedevaart uitmaken, is zij steeds van allerlei mannen omringd. Nog eens: de profeet zou den vrouwen geleerd hebben, het vertoonen van haar gelaat als een prijsgeven harer eer te beschouwen, en haar toch hebben bevolen, juist bij groote samenkomsten nog wel van religieuzen aard zich als het ware te ontblooten? Het verbod van bedekking des gelaats bij den *haddj* heeft, sedert de moslimsche vrouwen in vele landen en vooral in de groote steden en in de hoogere standen gewoon waren niet anders dan gesluierd buitenshuis te verschijnen, dan ook tot moeielijkheden aanleiding gegeven; men heeft er zich door eene „*list (hila)*“ uit gered. De geloovige vrouwen doen thans, alvorens den pelgrimstocht te aanvaarden, een groot, soms zeer grof van palmbladen gevlochten masker voor, dat het gelaat niet „bedekt“, maar op eenige centimeters afstands ervóór hangt; daarover hangen zij den gewonen sluier en maken zoo haar gelaat onzichtbaar zonder het, in den letterlijken zin des woords, te „bedekken“. Het behoeft geen betoog dat deze practijk in strijd is met de oorspronkelijke bedoeling der Wet, maar noodzakelijk geworden door de heerschende gewoonte der sluiering, die door de Wet niet wordt ondersteld.

Zoo zijn er dus in de tegenwoordige zeden en in de wetten der Moslims allerlei verschijnselen, die zich moeielijk laten overeenbrengen met de onderstelling van de sluierwet. Zulke verschijnselen vindt men evenzeer in de moslimsche geschiedenis en literatuur. We willen één sprekend voorbeeld aanhalen, ontleend nog wel aan de historie der heilige stad van den Islām. De Mekkanen, zoo bericht ons een der chroniekschrijvers van Mekka,¹ plachten vroeger hunne meisjes en ook de in hun huis geboren slavinnen, wanneer zij volwassen geworden waren, op zijn fraaist aan te kleeden en te versieren en met ontbloot gelaat haar den omgang om de Ka'ba te laten doen, om de begeerte der mannen naar haar op te wekken. Men vroegde dan: wiens dochter of, wiens slavin is dit? bekeek haar en vervolgens kwamen de aspirant-bruidegoms of -koopers. Na dien ommegang sluierden zij de meisjes en vertoonden haar niet meer. Later schafte men die gewoonte af; omdat men de wet getrouwer dan vroeger naleefde? Integendeel; onze chroniekschrijver voegt erbij: „In dien „tijd waren de menschen nog lieden van godsdienst en goede trouw, „niet op de slechte wegen die men thans bewandelt.“ Met andere

¹ Fakihi in Wüstenfeld's „Chroniken der Stadt Mekka, II: 4—5.

woorden: waren de menschen nog zoo, dan kon men die gewoonte ongestraft in eere houden; juist zooals men in Qaïro bijv. zegt: waren de vrouwen nog zoo braaf als in Mohammeds tijd, dan zouden wij haar niet buiten de moskeeën houden. Alleen voegt onze chroniek-schrijver eraan toe, dat de beroemde 'Atā' ¹ op eene vraag, die men hem als wetgeleerde voorlegde, antwoordde: dat hij het afkeurenswaardig vond, wanneer men naar die tentoongestelde slavinnen ging kijken louter tot vermaak en zonder plan om er eene te koopen. Ieder ziet echter in dat er een groote afstand ligt tusschen de afkeuring van het noodeloos bekijken van jonge vrouwen en een gebod aan alle vrouwen om zich steeds, wanneer zij uitgaan, te sluieren.

Merkwaardig is het dat de Europeesche geleerden, die gemeend hebben dat het onderstelde sluiervoorschrift toch ook wel in den Qorān te vinden moest zijn, zich daarvoor meestal op een vers beroepen, waar noch van sluiers noch van alle moslimsche vrouwen sprake is. In Qor. XXXIII : 53 vaardigt Mohammed, naar aanleiding van voorvallen die hem onaangenaam geweest zijn, eene openbaring uit, welke den geloovigen eene gedragslijn voorschrijft, voor het geval dat zij bij den profeet eenen maaltijd gebruiken. Zij behooren alleen te komen, wanneer zij genoodigd zijn en dan na het eten niet te lang te toeven. Verder heet het: *«en wanneer gijlieden »haar (de vrouwen in Mohammeds huis) om iets vragen wilt zoo vraagt »het van achter eene afscheiding; dit houdt zoowel uwe harten als de »hare reiner en het past ulieden niet den Gezant van Allah te hinderen.»* De «afscheiding,» waarvan hier sprake is, kan een gordijn, eene deur, een beschot, kan natuurlijk desnoods ook een sluier zijn, welken de vrouw zelve omhangt. Het bevel wordt echter gericht tot de mannen en heeft betrekking op hunnen omgang met de vrouwen van Mohammed alleen. Wel moet men door de gangbare verkeerde voorstelling der zaak verblind zijn om in dit zoogenaamde «vers der afscheiding (hidjāb)» het sluiergebod te zien; toch doen dit zelfs vele orientalist en teekent bijv. Sprenger in zijn «Leben und Lehre des Mohammad,» III : 76 doodleuk bij dit vers aan: *«Dieses ist das Gebot, dass die Frauen sich vor den Männern verschleiern sollen.»* Met meer schijn van recht zou men dan nog eene latere openbaring, die mede in dit hoofdstuk van den Qorān werd opgenomen (XXXIII : 59), kunnen aanhalen: *«O profeet, zeg tot uwe echtgenooten en uwe dochters en de*

¹ 'Atā' was een der beroemdste wetgeleerden van Mekka in de eerste eeuw der Hidjra; zie bijv. Tahdīb al-namā, ed. Wüstenfeld, pag. 422—3.

„vrouwen der geloovigen, dat zij iets van hare DJILBĀBS laten hangen, dat is beter om haar te doen kennen en om haar voor overlast te bewaren.“ De djl̄bābs schijnen hier eene soort van omslagdoeken te beteekenen; hoe zij die moesten laten hangen om gekend te worden (d. i. volgens de commentaren, om van slavinnen en dergelijke door hare deftiger kleeding zich te onderscheiden) is zeker voor Mohammeds toehoorders duidelijker geweest dan voor ons. Het kan wel zijn, dat eene gedeeltelijke bedekking van het gelaat hierin opgesloten ligt: Mohammedaansche wetgeleerden beroepen zich echter evenmin op deze als op de eerst aangehaalde plaats om daaruit het sluiergebod af te leiden ¹.

De faqiehs maken van het gebruik van den sluier gewoonlijk gewag in het hoofdstuk *„Van het huwelijk“*. Daarin wordt namelijk steeds vermeld, in welke verhouding de geloovige tot eene vrouw moet staan om het recht te hebben, vrij met haar om te gaan en haar in het gelaat te zien. De beperkingen van de vrijheid des mans in het *„zien“* en der vrouw in het *„laten zien“* van hare natuurlijke schoonheden, zijn gegrond op Qoran XXIV: 30—31, welke openbaring door overleveringen en redeneering wordt aangevuld. In deze verzen wordt eerst algemeen aan de geloovige mannen en vrouwen het *„neerslaan hunner blikken“* (natuurlijk dáár waar het opslaan hen in verzoeking zou kunnen brengen) en *„het bewaren hunner kuischheid (letterlijk schaamtedeelen)“* aanbevolen. Vervolgens predikt deze openbaring den vrouwen dat zij *„haar sieraad niet vertoonen uitgenomen hetgeen daarvan (onvermijdelijk) zichtbaar wordt en dat zij hare doeken over hare borsten dichtslaan en alzoo haar sieraad niet vertoonen dan aan hare echtgenooten, vaders enz. enz.“* Men ziet dat wel veel *„uitlegkunde“* of liever *„inlegkunde“* vereischt wordt om zelfs hierin een sluiervoorschrift te lezen. Hetgeen wij boven uit de moslimsche wet betreffende de godsdienstoefening en den ḥaddj en uit de moslimsche zeden van voorheen en thans aanhaalden getuigt almede tegen deze opvatting. De Qorān noemt onder degenen, aan wie het sieraad der vrouwen wel vertoond mag worden, uitdrukkelijk de naaste bloedverwanten der vrouw, hare slaven, oude mannen, die geene behoefte aan vrouwen meer hebben en kinderen. Vele wetgeleerden, met name alle Sjafi'ieten voegen nog hieraan toe ¹⁰

¹ Baidhāwī acht dit voorschrift van het *„laten afhangen van de djl̄bābs“* speciaal gegeven met het oog op vrouwen, die haar gevoeg doen. Hiertoe moest men destijds buitenshuis gaan.

degenen, die in eene betrekking van tijdelijken aard tot de vrouw staan, welke het „zien“ vereischt bijv. haar geneesheer, een man die omtrent haar getuigen moet voor den rechter enz.; 2° den man, die ingeval de persoon der vrouw een aangename indruk op hem maakte, geneigd zou zijn haar ten huwelijk te vragen. De Sjaffieten achten het zien der vrouw door den adspirant-bruidegom niet alleen geoorloofd, maar „sonna“, d. i. uit een religieus oogpunt aanbevelenswaardig, door Allah gewenscht. Zelfs al zou de vrouw zelve of hij, die over hare hand beschikt, weigeren iemand tot dit „zien“ in staat te stellen, dan toch heeft hij, die erover denkt haar ten huwelijk te vragen, het recht om elke gelegenheid aan te grijpen, die zich voordoet om haar in oogenschouw te nemen. „Hij heeft genoeg,“ zooals de geleerden het uitdrukken „aan het verlof van den Oppersten Wetgever“ en kan dus dat der menschen missen. Dit zien mag hij zelfs zoo vaak herhalen als hij noodig oordeelt om tot een ernstig besluit te komen. Alweder: zulk een aandringen op persoonlijke kennismaking vóór het huwelijk past kwalijk in eene wet, die allen vrouwen zou gebieden, zich steeds gesluierd in de samenleving te bewegen. Immers waar laatstgenoemde gewoonte heerscht, hoe zal men daar de eerbare maagd bewegen zich te ontsluiten voor hem, die *wellicht* haar ten huwelijk vragen zal? De practijk zelve leert, dat deze twee niet samengaan. In de heilige steden van den Hidjāz, waar de vrouwen zich vrij algemeen sluieren, kan de trouwlustige slechts door bemiddeling van hulpvaardige vrienden en door aanwending van listen het voorwerp zijner begeerte te zien krijgen; men wijdt eenen vriend in zijne hartsgeheimen in, deze geeft zijner echtgenoot last, eenige vrouwen bij zich te noodigen en daaronder ook degene, met wie zijn vriend gaarne wil „kennis maken.“ Zijn de genoodigde dames bijeen, dan gaat de trouwlustige in een aangrenzend vertrek door eene opening in deur of muur zijne geoorloofde nieuwsgierigheid bevredigen.

In Qaïro, waar de sluiering evenzeer algemeen is, willen de meesten zelfs van zulke listen niet hooren; een Egyptisch geleerde, in wiens gezelschap ik onlangs eenige dagen doorbracht, verhaalde mij met innige ergernis, hoe moeielijk het den mannen in zijn land gemaakt wordt, eene vrouw vóór het huwelijk te leeren kennen. De gevolgen van deze ellendige en onwettige vooroordeelen, zeide hij, blijven niet uit. Al te dikwijls verstoot de man de vrouw, die hij gisteren huwde, daar hij door geldzuchtige „huwelijkmakers of -maaksters“ zich bedrogen zag. Waar echter de sluiering van gewoonte als tot wet ge-

worden is, kan dit nauwelijks anders; de ontsluiting voor den vreemden man, zij moge door de wet aanbevolen zijn of niet, behoudt daar iets onteerends, waartoe de kuische vrouw niet gemakkelijk over te halen zal zijn.

De aangehaalde Qorānverzen zijn, men heeft het gezien, zeer algemeen en leenen zich voor toepassing in meer dan éenen zin. Zij bevelen den vrouwen strikt genomen niet veel meer ten opzichte van hare kleeding dan hetgeen men ook in de Europeesche maatschappij voor behoorlijk houdt. De kleeding der vrouw getuige van hare zedigheid en kuisheid; zij vermijde al wat verkeerde begeerten bij mannen, die haar zien, zou kunnen opwekken; zij zij uiterst behoedzaam in den omgang met alle mannen behalve haren echtgenoot, hare bloedverwanten met wie zij nooit zou kunnen huwen en hare slaven, bedienden enz. Verder wordt aan mannen en vrouwen beiden, bepaaldelijk waar de mogelijkheid van wederzijdsch „begeeren” niet uitgesloten is, het „aanzien”¹ verboden, het neerslaan van den blik aanbevolen. De moslimsche maatschappij is nu echter sedert Mohammeds tijd, gelijk de geloovigen opmerken, veel veranderd. In de latere moslimsche litteratuur wordt ons de vrouw steeds geschilderd als een wezen met minder godsdienst, minder trouw, minder ernst, minder verstand dan de meeste mannen; wie de moslimsche maatschappij kent, weet dat dit oordeel dáár niet geheel onrechtvaardig heeten mag. De oorzaken van dezen toestand der moslimsche vrouw, die door de geloovigen zelve meestal aan de natuur der dingen zooals de Heer die schiep wordt toegeschreven, zijn velerlei. De wet van den Islām zelve is niet geheel onschuldig aan de treurige positie der vrouw; tot de algemeene verwaarloozing van hare opvoeding, tot de practijk der vroege huwelijken en der talrijke echtscheidingen hebben echter tal van andere oorzaken medegewerkt, die wel verre van uit de moslimsche wet te zijn voortgekomen, strijden tegen haren geest. De maatschappij is in de landen van den Islām wel door de wet gewijzigd, maar lang niet geheel hervormd. Hoe het verschijnsel ook te verklaren zij, waar is het dat de meeste moslimsche vrouwen zonder eenig begrip te hebben van de roeping der echtgenootte of moeder, op eenen leeftijd die bij ons nog kinderlijk heet, in den echt plegen te treden. De meesten harer hebben dan voor weinig anders zin dan voor opschik en sensueel genot; vinden zij deze begeerten bij den echtgenoot niet bevredigd, dan missen zij de zelfbeheersching, die

¹ Vergelijk Mattheus V: 28.

haar van kwade wegen zoude terughouden. De mannen zien daarom in haar niet veel meer dan kinderen, die alleen in list en ondeugd volwassen zijn geworden, die dus nog strengere tucht noodig hebben dan de eigenlijk onmondigen. Reeds spoedig na Mohammeds dood begon deze minachting voor het schoone geslacht onder de geloovigen te heerschen; wellicht gaf het overgroote aantal vrouwen dat de veroveringen van den Islām den mannen toenmaals toevoerden, mede aanleiding tot die geringere waardeering. Reeds gedurende het chalifaat van Omar hooren wij in de gewijde overlevering de vrouwen klagen over minder eerbiedige behandeling. Nu eens ergert zich eene vrouw, omdat Omar haar geslacht bij sommige gelegenheden uit de moskeeën wil bannen; dan hooren we van Aïsja, dat Omar de vrouwen met honden en ezels gelijk stelt, terwijl toch de profeet haar in eere hield. Het antwoord is in dien tijd reeds hetzelfde, dat de geloovigen ook thans nog op dergelijke opmerkingen plegen te geven: De vrouwen hebben dit aan zichzelf te wijten; zij zijn ijdel, dwaas, onzedelijk geworden.

Nu zou het kunnen zijn dat deze positie der vrouw en de daarmee samenhangende geringerschatting van het schoone geslacht door de Moslims, ofschoon onafhankelijk van de Wet ontstaan, toch op de ontwikkeling der Wet invloed had geoefend. De algemeene lichtzinnigheid der vrouwen, hoe dan ook ontstaan, noopte de mannen tot meer beperkingen harer vrijheid dan de Wet oorspronkelijk gebod: veelal dwongen zij haar nooit anders dan in dichte sluiers gehuld in tegenwoordigheid van anderen te verschijnen. Het ware denkbaar, dat deze reeds vroeg heerschende gewoonte de interpretatie der ter zake dienende Qorānverzen had bepaald, dat men die zoo streng mogelijk was gaan verklaren, ja strenger zelfs dan en de woorden der openbaring en andere wetsbepalingen (als die over de godsdienst-oefening en den *ḥaddj*) eigenlijk wel gedoogen. Zulk een uitlegging, waarbij dan onder het te bedekken *„sieraad“* der vrouw haar geheele lichaam en onder het gebod, dat men *„den blik neersla“* het streng verbod van eene vreemde vrouw aan te zien zou worden verstaan, mag in strijd zijn met het gezond verstand, de historie en wat niet al — zoodra de toongevende meerderheid der gemeente haar aanneemt, heeft zij wetgevende kracht. Immers niet de Qorān, zooals hij daar ligt, is het wetboek der Mohammedanen, maar datgene wat de geleerden van *elken tijd*, vertegenwoordigers der onfeilbare gemeente, uit Qorān en overlevering met behulp van redeneering afleiden. Deze geleerden van *elken tijd* zijn weder gebonden aan de uitspraken hunner voor-

gangers, elk binnen de grenzen zijner rechtsschool; zij hebben dus slechts de keuze tusschen de verschillende meeningen van oudere autoriteiten. Wanneer alle, of verreweg de meesten dier gezaghebbers, onder den invloed der vooroordeelen hunner maatschappij, de daareven door ons aangeduide, strenge, onhistorische interpretatie der openbaring in kwestie hadden aangenomen, dan behielden wij wel het recht te zeggen, dat men hierover vroeger anders had gedacht, maar dan kon geen twijfel bestaan of het gebod der „sluiering” wel deel uitmaakt van de Mohammedaansche Wet. Die geheele Wet toch berust ten slotte op den *consensus* der onfeilbare gemeente, en *niet* de oorspronkelijke zin der Openbaring, doch alleen de inhoud der jongere fiqh-boeken kan ons daaromtrent met gezag inlichten. De *consensus* heeft echter in dezen de strengste interpretatie *niet* gehuldigd; er heeft te allen tijde verschil van meening over onze kwestie bestaan en dit bestaat nog. Er waren voorzeker geleerden, en zulken zijn er nog, die geneigd zijn den vreemden man het zien der vrouw volstrekt te verbieden, en die onder het „sieraad der vrouw,” dat zij moet verbergen, „*behalve hetgeen* (onvermijdelijk) *zichtbaar wordt,*” haar geheele lichaam en het grootste deel van hare lijfsieraden verstaan. Zelfs de beroemde Qorānverklaarder Baidhāwī (op Qorān XXIV : 31) laat op de aanhaling der opinie „*dat hiervan het gelaat en de handen uitgezonderd zijn*, daar zij niet tot de schaamte behooren” de woorden volgen: „maar ons komt het juist voor dat „dit slechts bij de ḡalāt geldt en niet voor het zien, daar (hier-voor) het geheele lichaam der vrije vrouw schaamte is, zoodat „niets daarvan door andere mannen dan haren echtgenoot en naaste „bloedverwanten gezien mag worden tenzij bij noodzakelijkheid, als „bijv. geneeskundige behandeling en het afleggen van getuigenis „omtrent haar.”

Deze beide opiniën omtrent het „zien” bestaan nog en worden beide als gezaghebbend beschouwd, hoewel dan ook in verschillende mate; de geleerden, zelve meestal in eene steedsche omgeving opgegroeid en dikwijls buiten aanraking met die klassen der bevolking levende, waar het onhoudbare zulker bepalingen het meest gevoeld wordt, gaan er niet licht toe over eene strengere beschouwing, die eenmaal aanhangers had, ter zijde te stellen. Wij willen voor de thans, meer bepaaldelijk onder de Sjafi'ieten geldende leer de woorden aanhalen van den alom beroemden Bādjoerī, die nog in onze eeuw mofti der Sjafi'ieten in Egypte en directeur der Azhar-universiteit te Caïro, dus wel de meest gezaghebbende geleerde van de Sjafi'ieten

der geheele wereld was. Zijne getuigenis is voor ons te belangrijker, omdat daaruit zijdelings blijkt, dat de *sluiering* der vrouwen zelfs volgens de geleerden, die haar noodig achten, niet meer is dan eene gewoonte op de conventie der beschaafde Moslims gegrond en ingesteld om kwaad te voorkomen. In het hoofdstuk „Van het huwelijk” lezen wij bij Bādjoerī als aanteekening op de woorden van den door hem gecommmentarieerden tekst: „en het zien van eenen man naar eene hem vreemde vrouw zonder noodzaak is on-geoorloofd”, het volgende: „dat wil zeggen het zien naar eenig deel eener vreemde vrouw (die hem niet in eenen graad van bloed-verwantschap bestaat, welke het huwelijk uitsluit), al ware het eenne slavin; dit sluit dus mede de handen en het gelaat in, zoodat het bezien daarvan *ḥarām* is, zelfs zonder begeerte of vrees voor verkeerde gevolgen. Zoo luidt de heerschende meening, naar den Minhādī (van Nawawī) en andere werken. De juistheid hiervan werd door den imām betoogd met aanhaling van het feit dat de Moslims overeengekomen zijn ¹ hunnen vrouwen te verbieden met ontbloot gelaat uit te gaan en verder met de redeneering dat het zien de begeerte opwekt en aanleiding geeft tot gevaar, terwijl Allah heeft gezegd: „(Qorān XXIV: 30): „zeg tot de geloovigen dat zij hunne blikken neerslaan.” Het betaamt immers ten opzichte van de heerlijkheden der wet, de deur (die tot gevaar den toegang geeft) te sluiten en critieke toestanden te ontwijken, gelijk de autoriteiten hetzelfde leeren aangaande het alleen-zijn met eene vreemde vrouw. Eene andere meening is echter, dat het zien van den man naar eene vreemde vrouw niet *ḥarām* is, daar Allah heeft gezegd: „en dat zij (de vrouwen) haar sieraad niet vertoonen, uitgenomen hetgeen daarvan (onvermijdelijk) zichtbaar wordt” en dit laatste wordt verklaard door het gezicht en de handen. Nu verdient wel de eerst aangehaalde meening de voorkeur, maar er steekt geen kwaad in, zich aan het gezag der tweede te houden ² vooral in onzen tijd, nu de vrouwen veel op markten en straten plegen uit te gaan.”

¹ De hier gebruikte uitdrukking: اتفاق ^{اتفاق} beteekent niet het overeenstemmen over een punt van geloofs- of plichtenleer (اجماع) maar alléén overeenkomst in eene handelwijze of gewoonte.

² Reeds bij andere gelegenheden wezen wij er op, hoe de faqiehs, als vertegenwoordigers eener ideale plichtenleer steeds geneigd de hoogste eischen te stellen, toch dikwijls begrijpen aan de practijk concessiën te moeten doen en dan zelven hunnen hoorders aanraden zich aan de practisch meer bruikbare autoriteit te houden. Zoo zeggen de meeste geleerden, waar van het koopen en verkoopen

De sluiering der vrouwen was, vóór den Islām, in menig Oostersch land zelfs onder Christenen gebruikelijk. De moslimsche maatschappij heeft zich in eene der vrouw niet zeer gunstige richting ontwikkeld; het dragen van den sluier werd, bepaaldelijk in de middelpunten der moslimsche beschaving, in de steden, door de ijverzucht der mannen den vrouwen opgelegd. Niet in staat, hunne dochters en echtgenooten door opvoeding op den rechten weg te leiden, zagen zij geen beter middel dan beperking van haren omgang met het mannelijk geslacht tot het uiterste. Nooit is men echter zoover gekomen, deze beperking als door den wetgever voorgeschreven te beschouwen; wij zagen het: zelfs de grootste Sjafi'itische mofti weet zeer goed, dat de sluiering alleen berust op de „conventie der Moslims“ (ittafâq almoslimien), liever had hij moeten zeggen: de conventie van zeer vele Moslims. Dit gebruik heet dan meer en meer te zijn aangenomen, omdat anders de naleving van het gebod, dat de man eene vreemde vrouw niet aanzie en dat de vrouw een vreemden man „haar sieraad“ niet late zien, bijna onmogelijk wordt van wege de zedeloosheid veler mannen en bijna aller vrouwen. Achtbare autoriteiten echter achten de strenge opvatting van dit gebod mede onder den invloed van het toenemende gebruik der sluiers ontstaan en verwerpen geenszins de minder strenge uitlegging, volgens welke men het gelaat en de handen ook der vreemde vrouw zien mag. Deze vrijere interpretatie is, gelijk wij zagen meer in overeenstemming en met de oorspronkelijke bedoeling des Qorāns en de oudste practijk en met andere bepalingen der Wet, die den vrouwen soms toestaan, soms gebieden zich ongesluierd aan vreemde mannen te vertoonen. Zij komt tevens tegemoet aan de door vele geloovigen ook in onzen tijd diep gevoelde behoefte aan gelegenheid tot kennismaking met diegenen, uit wier midden zij hunne echtgenooten eenmaal zullen moeten kiezen; eene kennismaking door de Wet aanbevolen, maar door de sluiergewoonte zoo goed als onmogelijk gemaakt. Aan het doordringen der betere beschouwing in de practijk staan voorloopig wel de treurige toestand van de opvoeding der vrouw in het Mohammedaansche Oosten en de ijverzucht der mannen in den weg; maar meer dan deze is het de onweerstaanbare kracht eener eeuwenoude gewoonte, die voor zulke hervormingen in het maatschappelijke leven doet terugdeinzen. Inderdaad genieten de vrouwen der Moslims eene veel grootere vrijheid van beweging, van omgang met

„bij oversteken,“ zonder wettig contract sprake is: tegen de geldigheid van zulken handel pleiten belangrijke autoriteiten; maar er zijn geleerden, die de geldigheid betoogen en men doet thans het voorzichtigst met zich aan hun gezag te houden.

elkander en met de vertrouwde vrienden harer echtgenooten dan de meeste Europeanen, die haar leven van verre af alleen van buiten af gadeslaan, wel meenen. Een voorstel tot afwerping van den sluier zou (en hier ziet men juist de kracht der gewoonte) nergens heviger oppositie vinden dan onder haar, die door hare Europeesche zusters om hare zoogenaamde „gevangenschap” diep worden beklaagd. Eene brave Europeesche huismoeder kan niet ondankbaarder zijn voor het streven der moderne vrouwen-emancipatoren dan de vrouw des Moslims (in die landen, waar het gebruik van de sluier is doorgedrongen) aan hen, die haar van de slavernij des sluiers zouden willen bevrijden. Zou haar echtgenoot zelf haar van dien „dwang” willen ontslaan, zij zou in woede ontsteken over zijne verregaande onverschilligheid, en hem verzoeken om den *talāq* (chtscheiding). Wij zullen ons vermoedelijk dus nog geruimen tijd moeten getroosten, in de meest beschaafde Mohammedaansche gewesten vele van de dochteren des lands „haar sieraad” voor ons oog te zien bedekken en ons moeten vergenoegen met het aanschouwen der donkere „spiegels harer zielen,” die ons bestraffend van onder het vormelooze opperkleed aanzien, zoodra wij eenige aandacht schenken aan hare verschijning. Is het ons echter om waarheid te doen, dan wijten we dezen toestand voortaan niet meer aan Mohammed noch aan de latere moslimsche Wet, maar aan de eigenaardige beschaving dier Oostersche landen, die wel aan den Islām onderworpen, maar daarom volstrekt nog niet geheel door hem opgevoed zijn.

Leiden, Mei 1886.